

Molnár Krisztina Rita

„Van, kit a fagy ver...”

(Vass Tibor *Mennyi semenni* című kötetéről)

Nehéz valamiről írni, beszélni, amit az ember félt. Félti a túl kíváncsi, szenzációra éhes tekintetektől, óvni szeretné a magántragédiákban örömet lelő vérszomjas tocsogástól.

Vass Tibor legújabb verseit kettős gesztussal ajánlom tehát: egyfelől a féltés vigyázó mozdulatával oltalmazva, másfelől szeretettel nyújtva az olvasónak a költészet gyógyító hatalmát prezentáló kötetet.

A borítón régi, rozsdáspántú utazóláda, háttérben kékeszöld tengert idéző deszkapalánk. A ládán befőttesüveg, benne kulcsok, jobb vagy rosszabb időkre eltéve. Milyen gondosság az őrzés gondossága – és milyen reménytelennek tűnő feladat a kulcsokhoz illő záruk megtalálása! A kompozíció ezzel a két kulcsszóval indítja az olvasót a könyvbe merülni.

A könyvbe, mely – a tanatológia műszavával élve – nem csupán szépirodalmi mű, hanem a gyász munka dokumentuma is. Sőt: maga a gyász munka, annak minden fájdalmával, őszinteségével és bátorságával is. Szembenézés a rettenettel, a halállal, a feldolgozhatatlannak rémlő borzalmakkal. Ehhez a szembenézéshez pedig valóban gondos alaposágra, a reménytelenséggel szembeszálló eltökéltségre van szükség. Az út oda, de legalábbis addig, ahonnan „még nem tért meg utazó”, veszélyes lelki vállalkozás, legalábbis kétesélyes a kimenetele. Erő kell hozzá, az élet ereje és szeretete, és ez az erő az, ami elindítja Vass Tibort, hogy alámerüljön a dantei sötétségbe. Amit – neki is, mint minden gyászolóknak – végig kell járnia ahhoz, hogy újra rátaláljon az életet jelentő hétköznapiakra, melyek nem lesznek olyanok, mint azelőtt, de lesznek, és élhető, szerethető napok lesznek, ha a fájdalmat nem nyomjuk le a torkunkban, ha hagyjuk, hogy áradjon, mindent belepjen, a lélek legrejtettebb zugáig elérjen, még akkor is, ha azt hisszük,

belefulladunk a fojtogató sötétségbe.

A tárgyilagos tényeket ismerő olvasó óvakodva követi a bátran gyászoló költőt, akinek nem kisebb tragédiával kell szembenéznie, mint szülei elvesztésével, egyúttal egy gyilkossággal és egy öngyilkossággal. Héroszi feladat. Nem véletlen, hogy a kötet címének szójátéka már előljáróban tagadja a valahová jutás lehetőségét. Bár nem vonja kétségbe. Inkább csak rácsodálkozik, rásóhajt a képtelenségre. Mert hogyan is indulhat el az, akit kővé dermedtett a fájdalom és a döbbenet? Aztán mégis, legyőzve a rettentően megnövekedett gravitációt, kilépve a katatón dermedtségből, nekiveselkedik – újra és újra –, mint a legkisebb fiú, és elindul a lehetetlennek tűnő úton.

Az úton, mely látszólag gyakran változtatja irányát, így néha céltalannak tűnik, mégis célba ér, mert valódi célja annak végigjárása.

Vörös István, a könyv fülszövegének írója „Nagy könyv”-nek nevezi Vass Tibor új könyvét. Valóban az. Nem mindennapi szerkesztésű kötet, nem is egyszerű lírai napló. Olvasása gyakorlott olvasót kíván, és nem csupán azért, mert a (neo)avantgarde szövegek olvasásához, értő befogadásához gyakorlat szükséges. A szét- és újraírt nyelv nem a megszokott módon árad, megakad minden szókavicsra, betűzatonyon, hogy ezerfelé robbanjon, majd cseppjeit újra összeszedve hömpölyögjön tovább. A szöveg azonban csak látszólag véletlenszerűen

(Vannak véletlenek egyáltalán?) zökken ki, a versmondatot megállító szavak sziklái sarokkövekké lesznek. Az Alvilágba vezető út, a lemerülés nyomjelzői.

A kötet két nyitóverse – *Indulok Jukóapába; Indulok Jukóanyába* – a kezdetekhez tér vissza, mindannyiunk leghatalmasabb, legnyomasztóbb szülőisteneihez, az archaikus korba. „*Apám fekete lyuk, / belsejében egy ideje semmit nem csinál. / Nincs is apámnak belseje. Nincs ideje. / Apám nagy művész, elnyel, gravitál. / Apám külsőleg én vagyok... / apám életműve minden ember, műség, műfog. / Apám a halálos tenger. / Tádám, mekkora művész az apám...*”.

Az apa nagyon is realiztikus, egyben mitikus alakja nem csupán halálával válik „*fekete lyuk*”-ká. Mint minden szülőisten, teremtő alak, az élet forrása, „*nagy művész*”, „*életműve minden ember*”, de ő a pusztulás istene is: „*apám halálos tenger*”. Az anya, az idő- és térteremtő (mint minden anya, aki életet ad) pusztulásáért is ő, a „*fekete lyuk*” felel: „*Művészapám lakatot tesz anyám szájára, / nagyot. Anyám szája egy nagy lakat. / Apám a lakatot örökre zárja, ha az örökre az, ahonnan most én jövök. / Apám a kulcsot folyton elrakja, valaki anyámat folyton apámon keresi.*”. A háttorzongató apa-metaphora rendkívül pontos, a fizika és a csillagászat definíciója szerint is az, hiszen a „*fekete lyuk*” olyan égitest, ami akkor keletkezik, „ha egy véges tömeg a gravitációs összeomlásnak nevezett folyamat során egy kritikus értéknél kisebb térfogatba tömörül össze. Ekkor az anyag összehúzódását okozó gravitációs erő minden más anyagi erőnél nagyobb lesz, s az anyag egyetlen pontba húzódik össze. Ebben a pontban bizonyos fizikai mennyiségek (sűrűség, téridőgörbület) végtelenné válnak. Ebben a térben a gravitáció olyan erős, hogy onnan sem anyag, sem fény nem szabadulhat ki.” (1)

Azon kívül, hogy tanúi lehetünk annak, hogyan megy végbe a tudományos szöveg transzformációja költői szöveggé, lélektani hitelességű leírását olvashatjuk annak, ami történt, s eközben a pusztulás új dimenzióba kerül, a megsemmisítés és megsemmisülés transzformációja is létrejön. És ez a transzformáció a végtelenbe távolít, az emberi ésszel felfogható téren és időn kívülre.

A mitikus szülők halálával pedig véget ér az idők kezdete.

Az új időszámítás egy Vass Tibor költészetében idáig nem jellemző ima-vers. Az *Elsővers* a pusztulás után létrejött semmi első megnyilvánulása, az első szavak, az első megszólalás az új naptár szerint. Hálaadásért könyörög – ezzel a nem könnyű gesztussal – a szólni tudásért, a „*szó játékaért*”. A vers szövege a tagolatlan, szavak nélküli káoszról kilépve a fény felé tart:

„*Uram, add hogy hálás tudjak lenni mindazoknak, akik hálátlanok, mert tőlük lehet mód megtanulnom igék idejét, szók fajait, nemek neveit, korok korait, időben tőlük tudom kérni, hogy látva ássanak, ásva lássanak. Uram, ne hidd, hogy a szó játékát kérem tőled, amikor a szó játékaért fohászodom, hogy megmaradjon nekem, míg élek, Uram.*

add, hogy tekintettel tudjak lenni mindazokra, akik tekintet nélkül vannak rám, mert mélyükön azt a fényt látni, melyből saját világoosságuk valaha eredt. Add,

hogy lássam azt a fényt. Add, hogy szeressen a vers, amelyik az enyém, és add, hogy szeressen a másé, mert minden vers az enyém, mindüké vagyok és egyiküké sem.”

A transzcendenshez fordulást azonban a hosszúvers kezdetén visszavonja a költő, ki önmaga szigorú szerkesztője is egyben: „*Az Elsőversemet az eltérő / versízlés miatt adom magamnak vissza.*”. Az Istenhez fordulás és a „Magad Uram, ha szolgád nincs!” etikájának kettőssége vonul végig a szövegen. A Dávid-zsoltár első sorát még majdnem szó szerint emeli be: „*ha a halál árnyékának hölgyében járok is, nem félek a gonosztól...*”

Az átírással a zsoltár eredeti metaforájából a halál megszemélyesítése lesz – a *völgy* szóra tisztán rímelő „*hölgy*” bravúrján könnyen átsiklik az olvasó tekintete –, a hatás mégsem blaszfémikus. A „*halál árnyékának hölgye*” neménél fogva inkább megnyugtató, mint ijesztő lény, akár a születés és halál kelta istennője. A továbbiakban a szöveg még inkább elemelkedik a szöveg hagyománytól, a *Té*-ből *én* lesz, a *vessző* megmarad, ám a fenyítőeszközből írásjellé válik, a *bot*-ból *pont* lesz, a versszak ennek

megfelelően a rettentő magányos és képtelen versbéli önmegváltással folytatódik. A gesztus a szintén zsoltárparafrazist író (90. zsoltár) József Attila-verset idézi meg: „*Magamban bíztam eleitől fogva...*”

A vers allúziókészletében a szétírt, már-már nyelvi fejtörőként funkcionáló Radnóti-sor („*nagyszárny adatborítván / krisztónele gyenasem jénifelleg.*”) is megjelenik, egyfelől magával hozva az eredeti vers egész jelentésmezijét, másfelől az érthetetlen, a rendet, a verssorok rendjét, az emlékezet rendjét, a memória rendjét összekuszáló pusztulás-sorozat ellen ható varázsigévé, védő jelszóvá alakul. De „*nem biztonságos*”, nem véd meg semmitől, a halál újra megjelenik a szövegben (is): „*Cafatmacskám tetemét találok meg*”.

A kötet darabjaiban a Vass Tibor költészetéből már jól ismert nyelvi játékoság, a nyelv újrateemtése, a szövegelődök beemelése, újra- és átírása új minőségben jelenik meg. Élesebb a játék, nagyobb a tét is, mint eddig, az orosz rulettével rokon: kiszabadulni a halálos mozdulatlanágból vagy beledermelni mindörökre.

A dantei utazás a Purgatórium és a Pokol útjait járja be, nem tovább és nem kevesebbig, mint az életben maradás, az élni való képesség csodájának Paradicsomáig jutva. S bár az út magányos, a megidézett költők árnyalakjai, mint a (tragikus) költői lét emblematikus szereplői, archetípusai, védő szellemekként mellette lebegnek.

Mert a költő – ahogy a romantikus és egzisztencialista hagyományban, úgy Vass Tibor költészetében is hangsúlyozottan igaz – elsősorban költő, másodsorban magánember. A *Mennyi semenni* a két alakmás birkózásának bizonyítéka, ahol a költő – mint holmi felettes én – végül legyőzi, és ezáltal megtartja a gyászoló földi halandót.

A munkát „festéssel” – hiszen a szerző képzőművész is – kezdi, méghozzá szürke alapozással: „*Működj számszürke. / Mama, hajlebbenj az égen / oldj mély valakit, teszem azt őt, az ég kén-szén-vizében. / Ez már jó lesz alapozásnak.*”. Az elszürkülés, az önmegsemmisítés az életből való kiiktatódás („*Szüntüntem, Petőfi a ködben. / Akárki szürke száma a működjben...*”) nem csupán a súlyos lelkiállapot metaforája, hanem a teremtő tevékenység, az alkotó végiggondolás feltétele is.

A *grafitszürke alapozás*-ra a következő versekben nem színek, nem vizuális emlékek kerülnek, ahogy várnánk, a primerebb érzékek élményei, illatok, ízek rakódnak (*Lisztes; Orroltbor*). Épp abban a sorrendben, ahogy az újszülöttek érzékszervei képesek az őket körülvevő világ befogadására. A látás, különösen a színek látása csak később, a létfenntartáshoz szükséges ízek, az oltalmazó anyai test érintése és illatának felismerése után következik be. A kötet első, nagyon erős vizuális élménye brutális első élmény. „*Apám Kill Bill, anyám Trauma Thurman.*” A Tarantino Kill Bill-ét megidéző *L'amerika L'imerike* első sora vérvörösben izzik, a filmművészet vizuális erejét felhasználva. A Tarantino-filmekben azonban irreális, befogadhatatlan, már-már parodisztikus mértékű az agresszió, elképzelhetetlen mennyiségű a vér. Ez az az esztétikai minőség, ami a költői jelenlétet lehetővé teszi, méghozzá egy másik kontinensnyi, másik művészeti ágnyi távolság, és a parodisztikus képtelenség beiktatásával. Paradox módon ennek a távolságnak a megjelenítésével válik jelenvalóvá, ezzel képes valós dimenziójába helyezni a látványt: „*Hét golyó a tárban, ötpluszkettes bill-élmény.*”. A sokkoló látvány azokban a versekben is újra és újra kísért, melyekben a hétköznapi normális rendje jelenik meg: „*Nincs lámpa a biciklin, a rendőr megbüntet, / apám megszüntet, anyám felültet.*” (*Körmös*). A rend megtalálásának, megteremtésének és megőrzésének egyetemes vágya és képtelensége végigvonul a kötet versein, ennek egyik legszebb darabja a *Magamhoz, bolondok* napjára.

A rendteremtés – és egyben a szeretet – fontos stációja a felmentéskeresés, ami fájdalmas kísérlet a megbocsátásra is. Az *Indulok Orchideásba* című vers az apa egyes szám első személyű monológja, melyben megjelennek a gonosz démonai is, az óvás tőlük: „*magamban démonokkal, / összegzem mind a hármat, / és nem bántanak téged soha többé, / és nem bántanak engem sem / és senkit sem, / megelőzöm a nagyobb bajt, le kell / és szét kell és egyáltalán kell, / hogy a fejedem és kell, / hogy a mellkasodon, és bocsásd / meg a mi léteinket, / miképpen mi is megbocsátunk / az ellenünk létezőknek...*”.

Mindeközben megjelenik a szövegekben a kérdés, a „*nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek*” Karinthy-i kérdése, kínzó

ambivalenciája is. A költői (és emberi) feladat egyáltalán vállalható-e, szükséges és lehetséges-e, az idegenkedés, sőt az undor a kitarulkozástól, pontosabban a hatásvadászatra éhes, mindent azonnal mérhető áruvá transzformáló befogadóktól: „... Volt olyan / közelinek hitt karátom, aki telóban nagy / komolysággal azt mondta, karátom, / gondolj gyászodban arra, hogy / lesz abból vers meglesz a témád. Másik // karátom azt kérdi méliben, ugye nem a klipszilonhoz hasonló tragédia / történt veled, mert akkor függhetnél / fülünkben lírhatnál közegünkben te is...” (Indulok Ótvarsba). De a forma megtalálása, hogy a lényeg mégis kiszabaduljon és kikristályosodjon a formátlanból, belső igény is, nem csupán a tragédiából remek műalkotást váró keselyű-szerkesztőké. Ahhoz, hogy ez megtörténhessen, a kontúrvesztett, szétfolyó világot újra kell önteni. A szófacsarások itt most nem a megszokott – néhol kényszeresnek tűnő – nyelvüveggyölyök, amik játékra hívják a szerzőt, nagyon is realiztikus tükrei az eltorzult szavak, a feloldódó szóhatárok a rettenetnek: „Ki kell halálalni / ennek még a formát, ki kell ennek a formát halálalni. / Meg a narrá meg a hallucin meg a nációkat, / meg ahogy kitalált forma nélkül katasztrofális / agyszülemény lenne az egész...”.

A megőrüléstől való félelem – ahogy József Attila verseiben is – itt is vissza-visszatér („Tudom a pillanatot, amikor meghibbantam... / amikor egyfelől meggyárgyélus királyfi...” (Mnemonic)). Az ezen az állapoton való fegyelmezett túlelmedés már-már prófétikus szöveget is képes létrehozni. Szelíd és erős, időnként ijesztő jövendölést, amely hol a múlttól, hol valóban az elkövetkezendőkről szól, a jószág ígéretével: „Lesz egy hétköznap, / amikor valahány ember hirtelen megöszül. / Másik, amikor valahány madár nem ért/tavaszu meg nyáru. / Az őszökből őzbarna lesz, / mielőtt eltöröd a lábad.... / Jó leszek, átköltözöm a szomszéd faluba, / majd vissza, minden ötnaponta. / Több csapást kijárok, / másnak ne legyen gondja, / ha rajta.” (Hát méliben).

A Hibátlan vers – melyben megjelenik a rendkívül erős önreceptió is – a megbocsátás igazi verse, az írás ebben a versben válik valóban mindenhatóvá, legalábbis a költészet és a mulandóság dimenziójában: „Lesz egy Hibátlan versem, / versnek is hibátlan, meg nyelvnek is. / A Hibátlan versben

apám nem tehet arról, / apám beteg, Öreg hiba. A versnyelvben / semmi hiba, vagy legfeljebb egy, / amiről magam sem tudok / ... Később vehetem észre, / évekkel később, a sokadik felolvasáskor, hogy mégsem hibátlan, / hiba csúszott a versbe vagy a nyelvbe...”.

A versek eszköztárának sokfélesége lenyűgöző. A mássalhangzórimtól és szóelvonástól („Van kit a fagy ver, van kit a fegy”) az átíráson át („Elvesztettem sebkendőmet...”) a számítógépes zsargon versbeemeléséig („Ezt az ikonszöveget úgyis csak akkor látni, ha éppen úgy kattint az ember...;”, „csetvonakodások”, „Megszünt hosszú emesen, / háromnapvult szkáj, / közösségi oldalakról szörfőröltek az épek...”), a már említett kísérő árnyalakok – elsősorban Radnóti és József Attila, olykor Petőfi, Shakespeare és a zsoltáriró Dávid – sokféle megidézéséig.

De – itt a recenzióíró bocsánatot kér – érdekes ez most?

Nem, nem érdekes. A kötet erejét és jelentőségét nem lehet a bravúros költői megoldások számbavételével érzékeltetni. Az Alvilágba merülés kellékei mellékesek az utazáshoz, a bejárt úthoz képest.

A szerkezetét tekintve regényszerűen épülő kötetből csak második olvasásra, idővel érdemes egy-egy verset kiszakítva közegéből kiemelni, önálló műalkotásként újraolvasni. Az utolsó vers igazi reneszánsz bravúrral zárja a könyvet és az utazást. Az Indulok Jajkuba záró soraiban megjelenik a költő szelíden győzedelmes alakmása, Marcella, és gyönyörű haikut ad át.

Mindenkinek, aki volt elég bátor, hogy kövesse a költőt a szürkétől a rózsaszínig.

„Tudok egy rózsaszín jajkut, mondja Marcella.
„Formaság a nyár. / A hold lepke
hímpora. / Hozzáérsz. Vége.”

(1) http://hu.wikipedia.org/wiki/Fekete_lyuk

(SPN Könyvek, Hernádkak, 2012.)